Iustum Aequum Salutare
XVIII. 2022. 4. • 161–170.

GYORS, EGYSZERŰ ÉS TARTÓS MEGOLDÁS HIÁNYÁBAN – RECENZIÓ PAPP JÁNOS TAMÁS ÚJ KÖNYVÉRŐL

Papp János Tamás: *A közösségi média platformok szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*.
Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

A recenziók célja általában kettős: egyrészt felkelteni az olvasók figyelmét a mű iránt, másrészt bemutatni annak tartalmilag fontos elemeit. Előbbivel könnyű dolga van a recenzensnek jelen esetben, hiszen Papp János Tamás releváns és egyben izgalmas témával foglalkozik. A közösségi média, annak tipologizálása és jogi szabályozása a kurrens médiakutatások egyik fókuszpontja a világban. A kommunikációs eszközök 21. századi fejlődése ugyanis olyan kihívás elé állítja napjaink jogalkotóit, amilyennel rég nem szembesültek, ráadásul a kommunikáció úgynevezett demokratizálódása – bár talán helyesebb volna a kevésbé értékterhelt (el)tömegesedés kifejezést használni – milliárdok mindennapjait befolyásolja. A magyar köznyelvben (és sajnos a politikai nyelvben is) kezd összemosódni az internet, mint kommunikációs forma a közösségi média platform kifejezéssel, így az olyan könyvek, amelyek rendet kívánnak teremteni ebben a szaknyelvi és jogi káoszban, mindenféleképpen dicséretet érdemelnek.

Erre a rendteremtésre pedig kevés hozzáértőbb vállalkozhatott volna Papp János Tamásnál: a magyar médiakutatásban és a gyakorlatban eltöltött évek egyértelművé teszik, hogy ismeri az adott területet. Ilyen szempontból ez egy rendhagyó könyv: nem csupán elméleti munkaként, hanem gyakorlati kézikönyvként is bátran forgatható. A Szerző kutatóként és gyakorló szakemberként is ismeri a közösségi média világát, így először tapasztalatot gyűjtött, majd ezen megszerzett tudást rendszerve, szakirodalommal alátámasztva dolgozta fel.

Komoly erénye a műnek, hogy metodológiájában nem csupán a releváns jogforrásokat, hanem a vonatkozó joggyakorlatot is megpróbálja minél teljesebb körűen bemutatni. Emellett ki kell emelni, hogy Papp János Tamás elegánsan, már az 1. fejezetben (Fogalmi meghatározások és alapvetések) kikerüli azt a klasszikus hibát, amikor az recenzens írásában rámutathat arra, mi minden nem került be a könyvbe, ugyanis a Szerző már az értekezés legelején jelzi, hogy mi vizsgálódásának leszűkített tárgya. Egy olyan jogterületen, amelynek szinte nem léteznek határai – hiszen átfogó, keresztülfekvő jogágként szinte nincs olyan jogterület, amellyel ne kerülne kölcsönhatásba –, ez az önkorlátozó megoldás mindenképpen megsüvegelendő. Ugyanígy

pozitívum, hogy azt a tényt, miszerint a közösségi média világa egy gyorsan fejlődő tudományterület, amelynek kapcsán a leírtak könnyen hamar elavulttá válhatnak, a Szerző konzekvensen vezeti végig munkájában: mindezzel egyszerre egy fontos pillanatképet és egy jövőt megalapozó szakmunkát adott ki a kezei közül. Mindez ráadásul szoros összefüggésben áll a magyar médiajog egyik doyen-jének, Koltay Andrásnak a gondolataival, miszerint „a médiajog művelői a pillanat mesterei, a jogtudomány Kőműves Kelemenjei: mire doktori disszertációjukat, legújabb monográfiájukat, tankönyveik átdolgozását befejezik, vagy a szemeszter elején kiadják a féléves óravázlatot, az azokban leírtak egy része már jogtörténetté nemesedett."[1]

A könyv primér pozitívumai között a teljességre törekvést kell még említeni, hiszen egy globális, nemzetközi vizsgálati tárgyat nem lehet csupán a magyar, de még az Európai Uniós normarendszerbe ágyazva vizsgálni, így az Amerikai Egyesült Államok szabályozásának kutatását jó döntés volt beemelni. Ugyanakkor – kritikaként – meg kell jegyezni, hogy sem az európai, sem az amerikai szabályrendszer nem kínál eddig megoldást az olyan országok szabályozási gyakorlatára, mint Kína, Oroszország vagy Brazília. És bár a Szerző egyértelműen a demokratikus államok szabályozását helyezi fókuszba, ezen autoriter jellegű szabályozási megoldások – legalább érintőleges – említését recenzens szükségesnek érezte volna, főleg azért, mert ezen országok – lélekszámukból adódóan is – a globális szabályozással kapcsolatos egyeztetések fontos szereplői lehetnek a jövőben.

A könyv elméleti hátterében a Szerző igyekezett sok témát is érinteni, a fogalmi tipizálás az egyik rész, amely egyértelműen a dolgozat egyik kiemelkedő nóvumát szolgáltatja. Ezen belül érdemes felhívni a figyelmet a 27. oldalon található ábrára, amely összefoglaló jelleggel, tökéletesen átlátható módon helyezi kontextusba az online platformok gyakorlati és szabályozási sokféleségét. A könyv 2. fejezete (A közösségi média demokratikus szerepe) elvezeti az olvasót sok, napjainkban egyre nagyobb számban használt fogalom közé (visszhangkamrák, szűrőbuborékok, befolyásolás stb.), és rendszerbe helyezve őket megpróbálja aggodalmainkat csökkenteni. Hogy ez sikerül-e, nem a Szerzőn, hanem a választott téma szabályozási nehézségein múlik majd a jövőben. Ugyanakkor az ebben a fejezetben bemutatott – bármennyire is izgalmas – Donald Trump-eset recenzens álláspontja szerint nem találta meg a helyét a műben: az esettanulmányt kivetik magukból az azt körülvevő szövegrészek.

A közösségi médiára vonatkozó szabályozási környezet bemutatásából egyértelmű, amit sokan hangoztatnak napjainkban: azok a szabályok, amelyek jó húsz éve vagy még korábban születtek, már nem képesek lépést tartani sem a változó technológiai fejlődéssel, sem pedig a társadalom és a politika médiapiachoz való megváltozott hozzáállásával. A fejezet fontos része a műnek, ám recenzens álláspontja szerint a magyar szabályozás beékelése sok esetben a koherenciát csökkentette: ezeket érdemes lett volna külön tárgyalni. A vonatkozó európai szabályozás alapját képező értesítési-eltávolítási eljárás *(notice-and-takedown)* kapcsán érdemes lehet a mű egy későbbi, javított kiadásában felhívni a figyelmet az egyéb típusú megoldási javaslatokra is: értesítési és

[1] Koltay András: *Magyar és európai médiajog.* Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 42.

cselekvési mechanizmus *(notice-and-action),* értesítési és értesítési rendszer *(notice-and-notice),* értesítési és blokkolási eljárás *(notice-and-staydown).*[2] Kiemelkedően jó, alapos és fontos része az értekezésnek a 4. fejezet: az Emberi Jogok Európai Bírósága vonatkozó ítélkezési gyakorlatának ilyen alapos bemutatása eddig váratott magára. A kiválasztott és feldolgozott ügyek kapcsán mindig a Szerző akarata érvényesül, ugyanakkor az Európai Unió Bírósága esetjoga kapcsán marad némi hiányérzet az olvasóban.

A 6. fejezetet, amely a magán- és önszabályozás témakörét járja körül – a dolgozat tartalmi íve alapján – érdemesebb lett volna előrébb helyezni a fejezetek között, hogy a korábbi elméleti részekkel szorosabb kapcsolatba kerülhessen. E fejezetben a Szerző felvázolja az összes fontosabb alapjogi kérdést, így a szólásszabadság horizontális hatályát vagy azon analógiákat (közműszolgáltatás-jelleg, állami funkciók átvétele, nyilvános közfórum jelleg), amelyek az alkotmányos kötelezettségek teljesítésére bírhatják rá ezeket az óriási magáncégeket.

A művet a jövőbeli európai és amerikai lehetséges megoldási irányok felvázolása zárja, amely kapcsán egyértelműnek tűnik, hogy nincs még olyan kijegecesedett álláspont, amely a közösségi média komplexitását szem előtt tartva tudná azt szabályozni. A nemzeti megoldások (Németország, Franciaország, Lengyelország, Magyarország) szinte csak a felszínt kapargatják, és a legtöbb inkább tűnik politikai deklarációnak, mint gyors, egyszerű és tartós szabályozási megoldásnak. A könyv végén röviden bemutatásra kerül a 2022-ben elfogadott Digitális szolgáltatásokról szóló európai rendeletcsomag is,[3] amely azonban a kézirat leadása óta néhány helyen módosult.

A mű nyelvezete kiváló, a szöveg gördülékenyen olvasható és bőséges irodalomjegyzék, illetve jogszabályjegyzék zárja. A megfogalmazott kritikák ellenére is összességében véve nagyon színvonalas elemzésről van szó, a könyv egyértelműen hiánypótló alkotás, amelyet mind az oktatásban, mind a gyakorlatban érdemes lesz minél gyakrabban forgatnunk. Egyértelmű, hogy Papp János Tamás érdemben gazdagította a médiahelyzetről meglévő tudásunkat.

Gosztonyi Gergely
habilitált egyetemi docens
(ELTE ÁJK)

---

[2] Gyetván Dorina: Az általános nyomon követési kötelezettség mint a közvetítő szolgáltatók felelősségének jövője? In: Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok 2021.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021. Egyéb lehetséges megoldásokról ld. pl. Koltay András: *Az új média és a nyilvánosság.* Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 284–285.; Christina Angelopoulos – Stijn Smet: Notice-And-Fair-Balance: How to Reach a Compromise between Fundamental Rights in European Intermediary Liability. *Journal of Media Law,* Vol. 8., Iss. 2. (2016) 266.

[3] Vö. Ondřej Moravec – Ivan Smieško – Ewa Galewska – Gergely Gosztonyi – Sirio Zolea – Pascal Schneiders: Digital Services Act Proposal (Social Media Regulation). *Studia Politica Slovaca*, 2021/2–3. 166–185.

ISMERTETÉS ÉS BESZÁMOLÓ A *COMPARATIVE CONSTITUTIONALISM IN CENTRAL EUROPE* CÍMŰ KÖTETRŐL ÉS A KÖNYVBEMUTATÓ KONFERENCIÁRÓL

Lóránt Csink – László Trócsányi (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Analysis on certain Central and Eastern European Countries. Miskolc–Budapest, Central European Academic Publishing, 2022. p. 448. ISBN 978-615-6474-02-5

„[…] Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”[1] Batsányi János imént idézett verssora híven tükrözi a jogtudomány viszonyulását az elmúlt mintegy kettőszáznegyven év európai alkotmányfejlődés-történetéhez. Jóllehet, Franciaország vezető szerepe az újkori (modern) alkotmányfejlődési jogi kultúrában elvitathatatlan, hiszen a Nagy Francia Forradalom előfutára volt annak a „népek tavaszának”, amely a jelen beszámolóban bemutatandó kötetben szereplő országok alkotmányfejlődése szempontjából szintén sarkalatos jelentőséggel bírt. Mégis, a XIX–XX. századi történelem előrehaladtával azonban Közép-, Kelet- és Dél-Kelet-Európában olyan alkotmányfejlődési kultúra bontakozott ki, amely nagymértékben hozzájárul az európai alkotmányfejlődés sokszínűvé válásához, s így a jogtudomány képviselői részéről is érdeklődésre tarthat számot.

Ez utóbbi állítás szemléletes bizonyítéka az a könyv, és az azt bemutató konferencia, amelynek bemutatására a jelen írás vállalkozik.

A kötet a *Comparative Constitutionalism in Central-Europe*[2] címmel jelent meg a Central-European Academy (CEA) gondozásában 2022-ben. A kötet Csink Lóránt és Trócsányi László szerkesztői munkájának eredménye, és számos hazai és külföldi – a bemutatott országok alkotmányfejlődését kiválóan ismerő – szerző tanulmányát gyűjti össze. A kötet – amellett, hogy hiánypótló ismeretanyagot közvetítő tudományos szakkönyv – egyben tankönyv is, amely a Közép-Európai Akadémia PhD-hallgatói számára készült, s mint ilyen, a Közép-Európai Tanulmányok tantárgy ismeretanyagát is szolgáltatja. A mű két fő részből áll. Az első rész olyan tanulmányok sorozata, amelyek egyenként mutatják be Horvátország, Szlovénia, Szerbia, Románia, Szlovákia, Lengyelország, az egykori Csehszlovákia és Magyarország alkotmányfejlődésének történetét az elmúlt – átlagosan – száz évre visszamenőleg. Minden szerző – némely esetben társszerzők – a saját országának külön fejezetet szentel. Az egyes országokat bemutató fejezetek végén bőséges, az érintett ország vonatkozó jogirodalmát felvonultató, autentikus irodalom- és jogforrás-jegyzéket találunk.

A második fő rész egy alkotmányjogi tanulmánysorozat, amely az alkotmányjogi jogintézményekről szóló általános ismeretanyagot részletezi, amelyet a korábban

---

[1] Batsányi János: A franciaországi változásokról: https://mek.oszk.hu/00600/00611/00611.htm#14

[2] Csink Lóránt – Trócsányi László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Budapest–Miskolc, Central European Academic Publishing, 2022. ISSN 278635910

bemutatott országok alkotmányos berendezkedéséből kölcsönzött konkrét példákkal illusztrál, s teszi mindezt a jogösszehasonlítás eszközrendszerének és szemléletének felhasználásával.

A kötetet 2022. szeptember 22-én mutatták be Budapesten a Károlyi-Csekonics Palotában a szerkesztők, egyes szerzők, a Mádl Ferenc Összehasonlítójogi Intézet, a Közép-Európai Jogösszehasonlító Akadémia és széleskörű szakmai közönség részvételével. A konferencia moderátora Szilágyi János és Csink Lóránt volt. Trócsányi László bevezető felszólalásában méltatást nyert az a két éven át tartó, hatékony, tanulságos együttműködés, amelynek köszönhetően a jelen cikk tárgyát képező mű létrejöhetett, és megvalósulhatott a bemutatására vállalkozó konferencia. A célkitűzés az volt, hogy ne csak egy országot vizsgáljanak önmagában, hanem a jogösszehasonlítás módszerét alkalmazva elemezzék az egyes alkotmányjogi jogintézményeket.

A konferencia bevezetőjében továbbá elhangzott az a gondolat, amelyre egyébként Trócsányi László is építi a kötet előszavát, miszerint önmagunk megismeréséhez és megértéséhez mások megismerésén és megértésén át vezet az út. Trócsányi László és Szilágyi János is ebben látják a kötet és a konferencia rendeltetését és hiánypótló mivoltát. A bemutatott országok ugyanis egymáshoz képesti földrajzi közelségük, geopolitikai helyzetük, összefonódó történelmük, közös vagy éppen ellentétes politikai és gazdasági érdekeik, ugyanakkor gazdag és sokszínű saját hagyományaik következtében sokat tanulhatnak egymástól, és szükségük is van ezekre a tapasztalatokra. Az érintett országok közös történelmének mérföldkövei a következők: az első világháborút lezáró ún. „Párizs környéki békék" hatásai, a második világháborút követő kommunista diktatúra, végül a kommunizmus összeomlását követő „rendszerváltozások".

Ezt a gondolatsort folytatja Szabó István a kötet első fejezetében, ahol egy részletes áttekintést közöl azokról az etnikai feszültségekről és útkeresésekről, amelyek a XIX. század második felében a Habsburg Monarchia – mint az érintett népek fölött hatalmat gyakorló feudális, dinasztikus állam – belpolitikáját jellemezték. Felvázolja azokat a föderalista, konföderalista, dualista, többirányú trialista elképzeléseket, amelyek a Monarchia egyben tartására, a markáns nemzetiségi, függetlenedési törekvések, harcok enyhítésére lettek volna hivatottak. Ezek a – az osztrák–magyar és a horvát–magyar kiegyezés kivételével – sikertelen autonómia-törekvések vezettek az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-ban bekövetkezett széthullásához, és 1919–1922 folyamán a Párizs környéki békék által foganatosított azon változásokhoz, amelyek az érintett országok nemzetállamokká válásának, s így modern kori alkotmányfejlődésének lehetőségét megalapozták.

Szerbia alkotmányfejlődését Vladan Petrov és Miroslav Dordevic mutatta be. Vladan Petrov szerint az alkotmányos identitásnak van külső és belső oldala. Ha egy állam fenn akar maradni, tisztelnie kell saját politikatörténeti hagyományait (belső oldal), de tisztelnie kell más országok alkotmánytörténeti hagyományait is (külső oldal). Tisztelnie kell az egyetemes alkotmányozási vívmányokat is, mivel Európa nagy erőt képvisel az egységben és a sokféleségben. Az alkotmányozási hagyományokat a modern alkotmányos identitás érdekében kell felhasználni.

Miroslav Dordevic szerint a közép-európai alkotmányozás a leginnovatívabb, a megújulás érdekében tanulnunk kell egymástól. Az alkotmányos identitás nem idegen a szerb néptől. A szerb alkotmányosság gyökerei 1349-be nyúlnak vissza. A XIX.

században Szerbia az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt állt, ugyanakkor széleskörű autonómiával rendelkezett. Modernkori alkotmányozási törekvései (1808. és 1811.) ekkor kezdődtek. Az első, átfogó, jelentős chartális alkotmányt 1835-ben szövegezték meg, jóllehet ez csak hat hétig volt hatályban, jelentősége az alkotmánytörténetben nagy, a gyakorlatban szimbolikus. Ez az alkotmány teljes mértékben megfelelt a kor alkotmányozási elvárásainak. A későbbi alkotmányok alapjául is ez az alkotmány szolgált. 1878-ban, a Berlini Kongresszus vívmányainak köszönhetően Szerbia elnyerte szuverenitását. Ennek jegyében 1888-ban fogadták el az ún. „radikális alkotmányt", amelyet az utókor a legmagasabb szintű írott szerb alkotmányként tisztel. A kommunizmus bukását követően Szerbia visszanyerte függetlenségét, és elfogadta az 1990-es alkotmányt, amely az ország alkotmányfejlődés-történetének negyedik mérföldköve. Ennek az Alkotmánynak számos sarkalatos újítását tartja számon az alkotmányjogtudomány: (1) Bevezette az ún. „civil/polgári állam" fogalmát, amely jobban megfelelt az akkori föderalista államfelfogás követelményeinek. A 2006-ban elfogadott új alkotmány ezzel szemben már a nemzetállam fogalmát használja. (2) Az 1990-es alkotmány kiemelte az Alkotmánybíróságot az államhatalmi ágak közül, visszavezetve ezzel a közjogi berendezkedést a klasszikus hatalommegosztás elveinek való megfeleléshez. (3) A politikai felelősséget aszerint szabályozta, hogy a köztársasági elnök a Kormány javaslata alapján oszlathatja fel az Országgyűlést. (4) Bevezette az egykamarás parlamentet. (5) Az 1990-es alkotmány, az Európai Uniós csatlakozást nagy mértékben megelőzve, már beleépítette az Alkotmány normaszövegébe az európai közösségi jog közvetlen hatályát és közvetlen alkalmazandóságát. (6) Az Alkotmány 'belső magva' fölött az Alkotmánybíróság őrködik. A 'belső mag' tartalmát törvénnyel sem lehet megváltoztatni. Amennyiben az Alkotmánybíróság észleli, hogy egy jogszabály az Alkotmány 'belső magvának' tartalmával ellentétes, úgy megállapítja a normakollíziót.

Korhecz Tamás előadását a kisebbségvédelemre, a nemzetiségi politika és az alkotmányozás kapcsolatára építette. Véleménye szerint az érintett országok történelme és alkotmányozási hagyományai a kisebbségi, nemzetiségi politika mentén bontakoztak ki. Etnikailag heterogén összetételű népességük lévén, nem tudták megkerülni kisebbségeik nemzetté válási törekvéseit. Alkotmányfejlődésük a közhatalmat gyakorló „többség" és az autonómiájáért síkra szálló kisebbség kompromisszumra juttatásával fémjelezhető. Az alkotmányokban megszövegezett „alapvető jogok" azonban – jogtechnikailag – egyszerű deklarációk. E deklarációk tartalommal történő kitöltése az alkotmánybíróságok feladata.

Szlovénia alkotmányfejlődését Samo Bardutzky mutatta be. Szlovénia egész történelme folyamán alárendelt pozícióban volt. A Római Birodalom, a Német–Római Császárság, az Osztrák–Magyar Monarchia, a Jugoszláv Királyság, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a föderális Jugoszlávia gyakorolt hatalmi befolyást fölötte. Egy szegény ország volt, gazdasági erőforrások és a modern államiság hagyományai nélkül. Fővárosában csupán művészek emlékhelyeivel találkozhat a turista, államférfiak emlékhelyeivel nem. Függetlenségét – a történelme során először – csak 1991-ben nyerte el. Függetlensége érdekében foganatosított törekvései azonban mindenképpen tiszteletre méltóak, különösen azért, mert e törekvéseiért mindig békés úton, erőszakmentesen dolgozott. Az ország 1991-ben fogadta el első alkotmányát. 1993-ban hozta létre első Alkotmánybíróságát. Saját közjogi hagyományok hiányában, alkotmányos

önrendelkezésének útkeresését a dinamikusan fejlődő alkotmánybírósági esetjog fémjelzi. Alkotmányának szellemisége nagy hangsúlyt helyez a piacgazdaságra, az anyanyelv használatához való jogra, a véleménynyilvánítás szabadságára, valamint – a választójogból levezetve – a nemek közti egyenlőségre és különösen a nemi identitás megőrzésére. A szlovén alkotmányjogi gondolkodás a határok nélküli Európát tartja követendő jövőképnek. Mind a köztársasági elnök, mind pedig a kétkamarás parlament küldötteinek megválasztása vonatkozásában a nép közvetlen választójoga érvényesül.

Csink Lóránt „A közép-európai alkotmányfejlődés közös vonásai" címmel tartotta meg előadását. Közös vonásként emelte ki az Osztrák–Magyar Monarchia szerepét és az érintett országoknak a kommunista diktatúráról őrzött rossz emlékeit. Éppen e közös múltnak köszönhető, hogy a közép-, kelet- és délkelet-európai jogtudósok kölcsönösen megértik egymást. Ez a megértés egy ún. „nyugati" jogtudóstól nem várható el. Legjelentősebb közös vonásként pedig azt a gondolkodásmódot és érzelmi viszonyulást emelte ki, ami az ún. „posztszocialista országokat" a kommunizmus összeomlását követően egységesen jellemezte. A kommunista blokkban élő emberek ugyanis – legyenek akár egy tudományterület művelői, akár átlagemberek – az elnyomás világában hajlamosak voltak túlidealizálni a polgári demokráciát és a piacgazdaságot. A kommunizmus összeomlása után – gondolván, hogy végre célba értek – ez az egyébként is idealista hozzáállás egyenesen túlmisztifikálásba csapott át. A posztszocialista országok társadalmai reményteljes jövőképpel léptek a rendszerváltozás útjára. Különösen a jog és a gazdaság területén a tudósok és a gyakorlati szakemberek nagy buzgalommal fáradoztak a kapitalista piacgazdaság és a polgári demokrácia értékeinek átvételén. Mindez azonban számottevő, sőt olykor aránytalanul nagy nehézségekkel járt, a társadalom reményvesztetté vált, a szakembereket pedig az útkeresés konfliktusai tették próbára. Az elmúlt harminc év legfőbb tanulsága, hogy az ún. „nyugati" értékek változatlan formában nem ültethetők át ilyen speciális múltra visszatekintő térség országaiba, hanem minden országnak saját – az adott területen kiforrott vagy jelenleg megkeresendő – hagyományainak alkalmazásával kell kialakítania saját új állami berendezkedését, természetesen harmóniában az euro-atlanti civilizáció értékeivel és vívmányaival.

Horvátország alkotmányfejlődését Dalibor Čepulo ismertette. Horvátország a Szent Korona országaként nyolcszáz éves hagyományra tekint vissza, mint egy államalakulat részleges autonómiával rendelkező tagállama, és e tapasztalatokat mindmáig gyümölcsözően kamatoztatja. Nemzetállammá válási törekvései szintén a XIX. század második felében kezdtek kibontakozni. E tekintetben jelentős mérföldkő az 1868-as horvát–magyar kiegyezés, amely a horvát nép autonómiáját kiteljesítette, ám a horvát nép nem elégedett meg ezzel. 1918-tól Horvátország történelmét és geopolitikai helyzetét a föderális Jugoszláv államalakulatok láncolata határozta meg, amelyben Horvátország – jóllehet, folyamatosan volt saját chartális alkotmánya – sohasem jutott sem vezető szerephez, sem függetlenséghez. Egyedi vonás a horvát alkotmányfejlődésben, hogy valamennyi alkotmányának normaszövegében kifejezetten megtalálható a szétváláshoz/kiváláshoz való jog. Egyedülálló vonás továbbá, hogy a posztszocialista országok közül Horvátország volt az egyetlen, amely – még 1977-ben – bevezette a közigazgatási bíráskodást, és ez a jogintézmény a rendszerváltozást, a nemzetállammá válást, és a háborút is túlélve a mai napig töretlenül működik. Horvátország, mint szuverén nemzetállam, 1991. június 25-én fogadta el első alkotmányát. A francia alkotmányjogi mo-

dellt követve, napjainkra prezidenciális rendszert vezetett be egykamarás parlamenttel. Jóllehet, Frano Tudman személye Horvátország legújabb kori történelme szempontjából megkerülhetetlen, számos érdeme mellett az Ő személye tette szükségessé azt az alkotmány-módosítást, amely szerint köztársasági elnök nem lehet párthoz közel álló személy.

Kurunczi Gábor a bemutatott országok választási rendszereiről közölt lényegre törő, konkrét, ugyanakkor lexikális ismeretanyagban rendkívül gazdag, összehasonlító áttekintést. A választási rendszerek általános jellemzése és csoportosításának felsorolása után, e csoportosítás, mint szempontrendszer mentén haladva hasonlította össze és jellemezte a bemutatott országok választási rendszereit.

Tóth J. Zoltán az érintett országok alkotmánybíróságainak működéséről adott frappáns, didaktikus összehasonlító áttekintést. Előadásának elején Hans Kelsen elvitathatatlan érdemeit méltatta. Kiemelte továbbá, hogy az Alkotmánybíróság klasszikus értelemben nem tartozik az államhatalmi ágak közé. Az előadás meghatározó tartalmát egy rendkívül lényegre törő, számos konkrét adattal megtűzdelt összehasonlítás adta, amely az Alkotmánybíróság hatásköreinek felsorolása mentén haladva, átfogó képet adott arról, hogy az ismert hatáskörök – előzetes és utólagos normakontroll, jogszabályok alkotmány-ellenességének vizsgálata, a nemzetközi jog és a hazai jog normakollíziójának vizsgálata és feloldása stb. – hogyan jelenik meg a bemutatott posztszocialista országok nemzeti közjogi berendezkedésében.

A hatalmi ágak szétválasztásának átfogó jellemzését és az érintett országokban történő érvényesülését Kruzslicz Péter mutatta be. Az államhatalmi ágak szétválasztása a modern alkotmányosság alapvető eleme. Egy adott állam alkotmányos berendezkedését ezen keresztül lehet a legsarkalatosabban jellemezni. Ha az Egyesült Államok, Franciaország és az Egyesült Királyság alkotmányfejlődés-történetének archetípusait tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy az államhatalmi ágak szétválasztása egy „jól bejáratott" alkotmányjogi jelenség. Ezt a jól bejáratott intézményrendszert átültetni egy olyan frissen kibontakozó, eltérő hagyományokkal rendelkező vagy éppen az útkeresés problémáival küzdő térség országainak közjogi struktúrájába, mint amilyen a posztszocialista országoké, meglehetősen merész vállalkozás, amely kiszámíthatatlan eredményekhez vezethet, és amely elképzelhetetlen az összehasonlító vizsgálódás módszere nélkül. További kihívást jelent, hogy a hatalommegosztás tana nem tételes jogi, hanem politika-filozófiai eredetű. Ezt a politika-filozófiai eszmerendszert kell a tételes alkotmányjogi, közigazgatási jogi normák nyelvére lefordítani, s eközben teret kell biztosítani a befogadó ország közjogi hagyományai érvényesülésének. A hatalommegosztás eszmerendszere a posztszocialista országok vonatkozásában különös jelentőséggel bír, hiszen ez az egyetlen mód a centralizált hatalomgyakorlás vagy a hatalommal való visszaélés elkerülésére. Az előadásból levonható az a tanulság, hogy az államhatalmi ágak szétválasztásának a hazai közjogi struktúrában történő érvényre juttatásánál minden állam saját, egyéni megoldást alkalmazzon, támaszkodván az egyre gazdagodó elméleti ismeretanyagra, az összehasonlító vizsgálódásokra, és hangsúlyt helyezvén a nemzeti közjogi hagyományokra.

Horváth Attila a végrehajtó hatalom áttekintését mutatta be. Az előadásban egyaránt jelen volt a rendkívül részletes, tipizáló elméleti (alkotmányjogi és politika-filozófiai) elemzés, továbbá az adatokban gazdag, gyakorlati példákkal illusztráló összehasonlító

vizsgálódás. Az előadás három súlypontját a végrehajtó hatalom általános jellemzése, a kormányformák típusainak bemutatása, és a politikai felelősségre vonás részletezése adta. Az előadást Henry Mensfield idézetével vezette be, amely szerint „a végrehajtó hatalom szépsége abban áll, hogy elérhetetlen. A hatalom egyik forrása, de alá is van vetve a jogszabályoknak." Az elméleti ismertetésben alapos kifejtést nyert a parlamentáris, a prezidenciális és a félprezidenciális kormányformák bemutatása, sőt az előadó rávilágított a parlamentáris és a félprezidenciális kormányforma közötti árnyalt átmenetre, mint önálló kormányforma-típusra is. Ezt a különösen árnyalt tipizálást azzal indokolta, hogy – jóllehet, a témával jelentős mennyiségű elméleti szakirodalom foglalkozik – a tényleges gyakorlat mégis markánsan eltérhet ettől. Különösen igaz ez a posztszocialista országok jelenkori hatalommegosztási koncepcióira. Fontos kiemelni továbbá, hogy a végrehajtó hatalom önmagában, belső szerkezetileg is megosztott. Egyfelől ismert a Kormányt és a köztársasági elnököt nevesítő, kettes felosztás, másfelől ismert a Kormányt, a miniszterelnököt és a köztársasági elnököt nevesítő hármas felosztás. E felosztásoknak különösen a hatáskörök telepítése és a kölcsönös, továbbá a törvényhozói hatalom felé megnyilvánuló politikai felelősség kérdését illetően van jelentősége.

Andrea Erdösova a szlovák alkotmányfejlődésről tartott előadást. A független Csehszlovák államot a Versailles-i, a Saint-Germain-i, és a Trianoni békeszerződések ismerték el. Az új szuverén állam gazdasági és politikai válságok közepette kezdte meg működését. 1918. október 29-én került elfogadásra az akkori Csehszlovák Köztársaság első alkotmánya, amely az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat mintájára készült. Az 1930-40-es években az akkori Csehszlovákia markáns nemzetállamias belpolitikát folytatott, amelyet az 1938-as washingtoni egyezménnyel a nagyhatalmak tovább erősítettek. Az 1945-ös moszkvai értekezleten került elfogadásra az ún. „Kosice Governing Program", amely ismételten deklarálta a Csehszlovák állam szuverenitását, különös tekintettel területének elismerésére, és a nemzeti kisebbségeket erőteljesen érintő nemzetiségi belpolitikájára. Csehszlovákia 1948 májusában került kommunista befolyás alá, ugyanakkor a diktatúra a kisvállalkozásokat engedte működni. 1960-ban újabb, kommunista szellemiségű alkotmány került elfogadásra. A normaszöveg deklarálta ugyan – többek között – a szabad vallásgyakorlást, ám ez a gyakorlatban nem valósult meg. 1990-ben a rendszerváltozás kezdetén az ország neve Cseh és Szlovák Köztársaságra módosult. A szerző ez utóbbi névváltozást a nemzetiségi problémakörhöz társítja, a csehek és a szlovákok közötti „filozófiai probléma" -ként minősíti. Az ország hivatalos nyelve továbbra is a szlovák maradt. A cseh állampolgárok csupán az ezer fős lélekszámot meghaladó településeken használhatták anyanyelvüket.

A jelenleg hatályos szlovák alkotmány – Csehország és Szlovákia szétválását követően – 1993. január 1-jén lépett hatályba. Ezzel parlamentáris demokrácia került bevezetésre, amely az Országgyűlés és a köztársasági elnök közötti kiegyensúlyozott hatalommegosztással jellemezhető. Mind az Országgyűlés tagjait, mind a köztársasági elnököt a nép közvetlenül választja.

Megjegyzendő, hogy Szlovákia a nemzeti kisebbségek kérdését kizárólag az európai uniós tagság elnyerése érdekében rendezte.

A jelen ismertetés is rávilágít arra a tanulságra, hogy a kötetben szereplő tanulmányok és a konferencián elhangzott előadások ugyan sok különbséget – akár külön-

legességet – is felvonultattak, mindazonáltal sok közös vonás is felszínre került. A legjelentősebb közös vonás természetesen a szabadságért, a függetlenségért, az alkotmányos önrendelkezés kivívásáért folytatott küzdelmekkel teli közös történelmi múlt. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, valamint a kommunizmus bukása kétségtelenül az a két mérföldkő, amelyeknek köszönhetően a vizsgált országok lehetőséget kaptak arra, hogy nemzetté válási törekvéseik, önálló alkotmányos berendezkedésük kibontakoztatása teret nyerhessen. Egyes országok saját korábbi közjogi hagyományaikból merítettek, és próbálták – és napjainkban is próbálják – ezeket a XXI. századi politika és közgondolkodás által támasztott kihívásokkal összehangolni. Más országok azonban – mondhatni – a semmiből kezdtek építkezni, és miközben saját útjukat keresték – és keresik napjainkban is – szintén meg kell felelniük a jelen kor politikai, gazdasági, ideológiai és egyéb kihívásainak. A vizsgált országokat éppúgy egyformán kötik össze a közös múltban szerzett tapasztalatok, mint az európai integrációs és globalista törekvések által támasztott kihívások. A vizsgált országoknak közös érdeke, kötelezettsége – és immáron joga is – hogy az uniformizálódással fenyegető európai és globális jelenségek között is megőrizzék identitásukat, közös tapasztalataikból és tudásukra támaszkodva képviseljék közös érdekeiket, az európai integrációt és a globalizációt pedig kiaknázandó és kiaknázható lehetőségként fogják fel.

A kötet, a konferencia és az ezek megvalósulását megalapozó kétéves együttműködés ékes példája annak, hogy sokat tanulhattunk, tanulhatunk és kell is tanulnunk egymástól annak érdekében, hogy jobban megértsük szomszédainkat, és hatékonyan képviselhessük közös érdekeinket.

Mindezek illusztrálására álljon itt mottóul József Attila ismert verséből az utolsó sor: „[…] s rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, és nem is kevés.”[3].

Tóthné Lakatos Mária Csilla
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

[3] József Attila: *A Dunánál*. In: József *Attila költeményei*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985. 338. (A szöveggondozás Stoll Béla munkája.) ISBN 963 207 644 3